

Nr 312

Av herr **Holmberg m. fl.**, om *fördjupande av företagsdemokratin*.

(Lika lydande med motion nr 283 i Första kammaren)

Genom att bredda och fördjupa arbetslivets demokrati vill vi förbättra den enskilde medborgarens möjligheter att överblicka och påverka sin egen situation i arbetsliv och ekonomi. Ur såväl mänsklig som demokratisk synpunkt måste strävandena till ökad medbestämmanderätt föras framåt på alla områden i vårt samhälle.

Målsättningen är inte ny. Begrepp som ekonomisk demokrati, industriell demokrati, företagsdemokrati har länge diskuterats i vårt land. Trots bristen på entydiga definitioner har begreppen uttryckt en vilja att vidga löntagarnas inflytande över ekonomi och produktion.

I en socialistisk åskådning har ekonomisk demokrati gärna blivit liktydig med socialism. Socialistiska politiker har hävdad att förstatliganden och andra former för överförande av den ekonomiska beslutanderätten till kollektivet också skulle leda till att medborgarna fick mera att bestämma över. Ju mera staten kunde öka sitt inflytande över produktionsutvecklingen desto mera medansvarig ansågs den enskilde medborgaren bli.

Även i modern socialdemokratisk debatt förekommer dessa resonemang. Statliga ingrepp av varjehandas slag har ofta fått motiveras utifrån en påstådd önskan att öka löntagarnas inflytande. Den statliga investeringsbankens tillkomst motiverades med att löntagarna därigenom skulle få möjlighet att styra investeringsutvecklingen i vårt land. Att staten kommit att förfoga över mer och mer av medborgarnas pengar har också setts som ett uttryck för en ökad medbestämmanderätt. I socialdemokratiska programskrifter på senare tid har således löntagarinflytandet ofta blivit synonymt med samhällets inflytande.

Klasskampen har också i den socialistiska debatten utnyttjats som ett led i strävandena att ge medborgarna en ökad medbestämmanderätt. Även i modern tid har motsättningar mellan arbetsgivare och arbetstagare, mellan företagare och löntagare framhävts och gjorts till ett ledtema i den socialdemokratiska debatten om ekonomisk demokrati.

Enligt vår mening ligger även i denna föråldrade och felaktiga attityd en del av förklaringen till att reformarbetet på detta område inte kunnat föras längre. Infallsvinkeln har varit felaktig. Det socialistiska samhället

med dess centraliserade makt avskärmar i realiteten löntagarna från inflytande. Makten kommer att ligga hos ett fåtal personer som beslutar i folkets namn. I de verkligt socialistiskt avancerade samhällena är medborgarnas rätt till insyn praktiskt taget helt kringskuren.

Det socialistiska samhället med dess planhushållning och maktkoncentration är i själva verket ett avgörande hinder för en utbyggnad av den ekonomiska demokratin.

Den grundläggande förutsättningen för medborgarnas möjlighet att påverka den ekonomiska utvecklingen är ett ekonomiskt system byggt på marknadshushållning. Den enskilde har betydligt större möjligheter att påverka näringspolitiken i det fria konkurrenssamhället där vederbörande själv genom sin efterfrågan som konsument och som sparare kan påverka produktionens inriktning än i en socialistisk ekonomi. I ett konkurrenssamhälle föreligger större möjligheter att välja mellan olika alternativ än i den politiska och ekonomiska maktkoncentrationens samhälle, som socialdemokratiska politiker eftersträvar.

Mot den bakgrunden är det angeläget att förhindra att den ekonomiska friheten förkvävs och att i stället verka för att den ekonomiska politiken inriktas på att så långt det är möjligt sprida ägandet i samhället.

Detta är desto mera väsentligt som välståndssamhället innebär växande förutsättningar att garantera varje medborgare utrymme för ett personligt ägande. Det gäller inte bara att bryta den fortgående koncentrationen av egendom i det allmännas ägo. Det gäller över huvud taget en spridning av ägandet. Koncentrationen av ägande och ekonomiskt inflytande måste motverkas. Endast därigenom kan man lägga en fast grund både för den politiska demokratin styrka och för en fortsatt ekonomisk utveckling.

För att främja en sådan utveckling — att åstadkomma en verklig ägardemokrati — krävs bl. a. en ny utformning av skattepolitiken och den ekonomiska politiken. De måste bestämt och målmedvetet inriktas på att underlätta för de enskilda människorna att själva genom sparande och investering bli delaktiga i produktionsutveckling och förmögenhetsökning. Förslag härom framläggis i särskild motion.

Det är vår uppfattning att strävandena till insyn och medbestämmanderätt fått allt större betydelse i takt med samhällsutvecklingen. Den nya tekniken, automationen och databehandlingen kommer successivt att påverka förhållandena på våra arbetsplatser, i fabriker och på kontor. Tempoarbetets betydelse kommer att minska, kraven på kvalificerad arbetskraft att öka och ansvaret för produktionskapitalet att bli större per individ räknat. Den enskilde arbetarens insatser kommer att resultera i betydligt högre avkastning per enhet. Gränsen mellan arbetare och tjänste-

män kommer att utjämnas, vilket ytterligare understryker det otidsenliga i socialdemokratiska klasskampsparoller. Den enskilde kommer att få större ansvar, större rörelsefrihet och större möjlighet att anpassa sitt liv och sin livsföring efter sina kunskaper och sin egen fallenhet.

Å andra sidan leder koncentrationen inom näringslivet i riktning mot allt större enheter vilket innebär risk för svårigheter för den anställde att överblicka och själv bedöma sin situation. Följden blir ett större mått av främlingskänsla hos den enskilde.

Företagens utveckling har emellertid gjort det nödvändigt att i ökad utsträckning delegera allt viktigare beslutsfunktioner. Därmed vidgas inflytandet över arbete och arbetsförhållanden till allt större grupper av medarbetare. I sin tur leder detta till behov av större samordning och krav på tätare samråd på skilda nivåer. Möjligheten att för allt flera påverka skeendet blir därigenom större.

I denna utvecklingsprocess är behovet av medverkan och inflytande ömsesidigt. För företagsledningarna har det ofta blivit naturligt att anförtro betydelsefulla uppgifter till ett allt större antal medarbetare och förutsätta att ansvars känsla och förståelse för den enskilda arbetsinsatsens betydelse ur helhetens synvinkel skall följa med de växande uppgifterna. För den enskilde arbetstagaren å andra sidan kan det te sig naturligt att kräva motsvarande hänsyn till hans intresse att känna gemenskap med och delaktighet i företagets hela verksamhet.

Inom svenskt näringsliv har i detta hänseende under de allra senaste åren vidtagits vissa åtgärder. Mycket återstår att göra. Här finns utrymme för initiativ och överläggningar såväl inom företagen som mellan arbetsmarknadens organisationer. Målet för de reformer som vi åsyftar är att skapa ett företagsklimat där den enskilde i växande utsträckning får uppleva arbetsglädje, medansvar och självkänsla. Företagsdemokratin måste vidare inriktas på att skapa inte blott en känsla av solidaritet från den anställdes sida med företaget som sådant utan också direkt konkret delaktighet i företagen och dess resultat. Denna del av de företagsdemokratiska aspekterna har ägnats stort utrymme både i teorin och på det praktiska fältet bl. a. i våra nordiska grannländer, i Storbritannien och i Frankrike och Västtyskland.

De problem som möter oss när vi önskar utvidga den anställdes möjlighet att delta i företagets planering och utveckling är emellertid komplicerade. Redan önskemålet att förbättra insynen möter svårigheter. Näringslivets arbetsvillkor kräver ett betydande mått av intern slutenhet. För effektiv drift fordras att beslutsfunktionerna inte uppsplittras.

De anställdas deltagande i företagets styrelse skulle dock tillföra före-

tagen en icke oväsentlig fond av både speciell sakkunskap och allmänmänskliga erfarenheter. En anställd kommer emellertid i egenskap av styrelseledamot i det egna företaget i en dubbel lojalitetssituation som kan vara komplicerad. Han kommer att fungera som arbetsgivare åt sina egna arbetskamrater, vilket kan vålla besvärligheter, och han kan som styrelseledamot med sitt ansvar för företagens bästa tvingas medverka i beslut om exempelvis nedläggning av driftenheter och permittering av anställda.

Komplikationer av detta slag får dock inte överdimensioneras och i vart fall inte avskräcka från ansträngningar att söka finna en praktisk lösning. Visserligen är detta en fråga som i första hand bör betraktas som en uppgift för arbetsmarknadens parter men klart är att statsmakterna kan vidta åtgärder som kan vara till hjälp och ledning i de fortsatta ansträngningarna att förbättra arbetsplatsens demokrati.

Vad statsmakterna kan göra är närmast att tillhandahålla en redovisning av de olika möjligheter som kan stå till förfogande och om de erfarenheter av olika system som vunnits i andra länder. Det blir därefter en uppgift främst för arbetsmarknadens parter att pröva vilka av dessa uppslag som kan tillämpas i framtiden.

Men statsmakterna kan också inom ramen för statens egen företagsamhet bedriva en försöksverksamhet som kan ge ett värdefullt bidrag till den fortsatta utvecklingen av företagsdemokratin. Detta är desto mera angeläget som erfarenheterna hittills visat att möjligheterna till insyn både från allmänhet och anställda i de statliga företagens verksamhet varit avsevärt sämre än i de privata företagen.

Det har icke sällan visat sig, att de anställda i statliga verk och institutioner haft begränsade möjligheter att erhålla information om företagens respektive förvaltningens organisation. Informationen synes också ha brustit vad avser de statliga företagens ekonomiska ställning, budget- och redovisningsfrågor, produktions- och lönsamhetskalkyler, investerings-, lokaliserings- och rationaliseringsplaner.

Genomgående har också varit att löntagarrepresentationen i bolagsstyrelserna hitintills inte hämtats ifrån de anställdas egna led. De initiativ som nu tagits för att fördjupa företagsdemokratin inom den statliga sektorn är därför att hälsa med tillfredsställelse.

Vinstandelssystem

Ett verkligt inflytande och en reell medbestämmanderätt i företagen skapas emellertid först om den anställda har ägarandel i företaget. Det s. k. vinstandelssystemet som en reell möjlighet till delaktighet i företagens utveckling har prövats i viss utsträckning i vårt land men framför allt i

andra länder. Svårigheten med vinstandelssystemet är dess kombination med de lönekrav som löntagarna helt naturligt ställer i samband med avtalsförhandlingar. Från LO:s sida har framhållits att ett vinstandelssystem skulle ominstetgöra en mängd av de fördelar som ligger i de centrala löneförhandlingarna, t. ex. solidarisk lönepolitik. Vidare har det anförts att företagsledarna skulle kunna utnyttja vinstandelen till att pressa lönerna i besvärliga lägen och därmed konservera vissa låglöneföretag och företag med mindre eller bristande lönsamhet.

Från USA finns goda erfarenheter att hämta av vinstandelssystemet liksom av kapitalinsatser från löntagarnas sida i företag. De anställda ser sina vinstandelar växa varje år vilket påverkar deras attityd i arbetet och därmed företagets resultatutveckling. En vanlig metod är att låta företagen välja en vinstdelningskommitté som deltar i beslut och informerar om svårigheter i företagets skötsel. Det amerikanska vinstandelssystemet omfattar cirka 6 miljoner löntagare i 135 000 företag, vilket innebär att 13 procent av arbetarna och 25 procent av tjänstemännen i dessa företag är delaktiga i vinstandelssystemet.

Vid sidan av ett vinstandelssystem, anpassat efter svenska förhållanden, bör man dessutom stimulera allt fler människor att teckna aktier och på sådant sätt få del i produktionsökningen. Det blir också allt vanligare att löntagarna får prioritetsrätt vid teckning av aktier vid emissioner — ofta till ganska förmånliga kurser. Det finns emellertid vissa legala hinder som försvårar denna aktiespridning till företagens anställda genom att aktiebolagen inte får äga egna aktier varigenom deras möjligheter att överlåta aktier till sina anställda begränsas.

För att stimulera företagsdemokratin och de anställdas delaktighet i företagens skötsel och utveckling bör regler skapas som ger de anställda större möjligheter att spara i form av aktier eller på annat sätt ta aktiv del i företagsamhet och förmögenhetsbildning.

Även i dessa avseenden skulle staten inom ramen för sin egen företagsamhet kunna försöksvis tillämpa ett vinstandelssystem. Vi föreslår att frågan blir föremål för utredning, varvid särskild hänsyn måste tas till det svenska avtals- och lönesystemet.

Med åberopande av vad här anförts hemställes,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning under medverkan av företrädare för arbetsmarknadens organisationer i syfte att redovisa i motionen närmare angivet underlag för att skapa ökad gemenskap m. m. mellan företag och anställda.

Stockholm den 24 januari 1969

Yngve Holmberg (m) *Gösta Bohman (m)* *Leif Cassel (m)*

Rolf Eliasson (m) *Carl Eric Hedin (m)* *Astrid Kristensson (m)*
i Moholm

Tage Magnusson (m) *Karin Wetterström (m)*
i Borås
